

SİBEVEYHİ’NİN “EL-KİTAB” ADLI ESERİ İŞİĞİNDA ARAP GRAMER İLMİNİN DOĞUŞU*

Gérard Troupeau (ö.2010)

çev. Mazhar DEDE**

Şüphesiz gramer sisteminin her dilde çok büyük bir önemi vardır. Çünkü gramer sistemi dilin yapısını açıklığa kavuşturur ve onunla konuşanların fikirlerine şekil verir.

Arap gramer sisteminin, doğuda Hint ile batıda Yunan sistemi arasındaki orta bir konumda olması hasebiyle dünyada var olan büyük gramer sistemleri içerisinde önemli bir yere sahip olduğunu söyleyebiliriz. Arapçanın sahip olduğu bu özelliklerden dolayı oryantalistlerin, doğuşunu ve gelişimini araştırmak için bakışlarını ona çevirmiş olmaları tabiidir.

19. yüzyılın sonunda, *Târihu sinâa ‘ti’n-nahvi ‘inde’s-Suryan* adlı kitabını neşreden Alman oryantalist Merx, Arap gramerinin Yunan mantığından birkaç kavram ve terim almasını gerekçe göstererek, Yunan mantığının Arap gramerine etki ettiğini iddia eden ilk kişidir.

Daha sonra oryantalistlerin çoğunun bu görüşü derinlemesine incelemiden aldıklarını görüyoruz. Nitekim Fransız oryantalist Fleisch dilbilim alanında yazmış olduğu bir kitabında şöyle demektedir: “Arap gramerindeki Yunan etkisine işaret etmemiz gerekmektedir. Çünkü Arap gramer düşüncesi, birçok temel kavramını Yunan gramerinden değil aksine Yunan biliminden –Aristo mantığından- almıştır. Ancak İngiliz Carter birkaç yıl önce yayınladığı ve *fi Üsuli nahvi’l-Arabî* diye adlandırdığı makalesinde bu görüşü reddetmiştir. O, bu makalesinde Sibeveyh’in *el-Kitâb*’ında iki grup terim kullandığını açıklamıştır. Sayıları az olan birinci grup, Yunan asıllı olma ihtimali olan terimleri içermektedir. Sayıları fazla olan diğer grup ise, fıkıhtan nahve geçme Arap asıllı terimleri içermektedir.

* Bu makale “Neş’etü’n-nahvi’l-Arabi fi dav’i Kitabi Sibeveyhi” adı altında MecelletüMecmai’l-lugati’l-Arabiyyeti’l-Ürdüni, S. 1, Amman 1978, s. 125-138’de yayımlanmıştır.

** Arş. Gör. Yüzüncü Yıl Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Arap Dili ve Belağatı Anabilim Dalı mazharvan@gmail.com.

Bununla beraber, Hint oryantalist Versteegh, bu yılın başında *el-‘Anasiru’l-Yunaniyyetu fi’l-fikri’l-lisaniyyi’l-‘Arabi* adında bir kitap yayınlamıştır. O, bu kitabında Arap gramerindeki Yunan etkisi teorisini savunmaktadır. O, eski Arap dilcilerin, Merx’ın iddia ettiği gibi Yunan mantığından değil, aksine Yunan gramerinden birkaç kavram ve terimini aldıklarını söylemektedir. Ona göre bu da, Arap fethinden sonra yakın doğuda bulunan Yunan kültür merkezlerinde, Arapların Yunanlılarla doğrudan iletişim kurmak suretiyle o gün canlı olan Yunan gramerini kullanmaları vasıtasıyla olmuştur.

Ben bu makalede, Arap gramerinin doğuşuyla ilgili bu çelişkili görüşleri, Halepli dilci Ebu Tayyib el-Luğavî’nin rivayetine göre, insanların “Nahvin Kur’an’ı” olarak adlandırdıkları Sibeveyhî’nin kitabı ışığında araştırmak istiyorum.

Oryantalistler, Arap gramerinde Yunan etkisinin var olduğu iddialarını açıklamak amacıyla, genellikle eski Arap dilcilerin Yunan mantığından, kelimenin üçlü ayırımının ve i’rab, sarf, tasrif ve hareke’ den oluşan dört terimin alındığını delil getirmekteler. İlk olarak dil açısından Arap gramercilerin, bu gruplandırmayı başkalarından almalarının mümkün olup olmadığını sorgulamamız gerekmektedir.

Bütün gramer sistemlerinde, kelimenin bölümlere ayrılması önemli bir iştir. Çünkü bu sistem gereklidir. Dilciler, her dilin yapısına göre, farklı sayıda bölümler belirlemişlerdir.

Yunan dilcileri, kendi dillerinde sekiz bölüm belirlemişlerdir ki onlar da Aristo’nun Poetika (şiir) kitabında söylediğine göre şunlardır: الحرف stoikeion, المجموع syllabe, الرباط syndesmos, الفاصلة arthron, الاسم onoma, الكلمة rhema, الوقعة ptosis ve القول logos.

Arap dilcileri ise bilindiği gibi kelimeyi sadece üç kısma ayırmışlardır. Bu kısımlar da Sibeveyh’in *el-Kitab*’ında söylediği isim, fiil ve harf’tir. Fakat bu iki sistemdeki kısımların arasında görünen büyük farka rağmen, bazı oryantalistler, Arap dilcilerin bu bölmeyi Yunan mantığından aldıkları iddiasında bulunmuşlardır. Bu iddiayı, Yunan sisteminde bulunan her bir kısmı ve Arap sisteminde ona tekabül eden kısmı araştırarak çürütebiliriz. Arap dili sisteminde, Yunan dil sisteminde yer alan harf kısmına tekabül eden bir kısım bulunmamaktadır. Çünkü Sibeveyhî kendi taksiminde

alfabe/heca harflerini, Aristo'nun yaptığı gibi, bağımsız bir kısım kabul etmemiştir. Aynı şekilde Yunan sisteminde bulunan mecmu' kısmına da tekabül eden bir kısım bulunmamaktadır. Çünkü sesli ve sessiz birer harften oluşan mecmu' kavramı, Sibeveyhî'de bulduğumuz sakin ve harekeli harf kavramından farklı ve ses ile ilgili bir kavramdır.

Yunan gramer sisteminde bulunan ribât/edat kısmı ise, Arap sisteminde bulunan harf kısmının bir parçası olması dışında bir şey değildir. İkisinin farklı olduğunu düşünüyoruz. Çünkü Aristo'ya göre ribât, anlamsız bir sözcüktür ancak, Sibeveyhî'ye göre harf ise anlamlı bir sözcüktür. Yunan gramer sisteminde bulunan fasıla kısmı ise tarif edatı ve ism-i mevsûlü kapsamakta ve bu ikisi Aristo'ya göre, anlam taşımayan iki sözcüktür. Dolayısıyla Arap gramer sisteminde bu kısma tekabül edecek bir kısım bulunmamaktadır. Çünkü Sibeveyhî, tarif edatını anlam taşıyan bir sözcük kabul edip harf kısmına soktuğu gibi, ism-i mevsûlü de silya ihtiyaç duyan eksik bir isim olarak saymakta ve isim kısmında olduğunu kabul etmektedir.

Yunan gramer sisteminde bulunan isim kısmı ise, Arap gramer sisteminde bulunan isim kısmına tekabül eder, ancak, bu iki kısım arasında da bir farkın bulunduğunu görmekteyiz. Çünkü Aristo'ya göre isim, bir şeyi ifade eden anlamı olan sözcük iken Sibeveyhî'ye göre ise isim, bir şeye karşılık gelen sözcüktür ve o şeyin kendisidir.

Yunan sistemindeki kelime kısmı Arap gramer sistemindeki fiil kısmına tekabül eder. Aristo'ya göre kelime kavramı zamanı ifade eden anlamlı bir sözcüktür. Sibeveyhî'ye göre fiil, mastar kökünden elde edilen, geçmiş ve geçmiş dışındaki zamanları ifade eden bir örnektir. Ne var ki ikisi arasında fark olduğunu görmekteyiz. Açık olmayan lafız (aparemphtos) Yunancada kelime kapsamında değerlendirilirken; mastar, Arapçada isim grubuna girer. Birleşik ortak lafızlar (metochikon), Yunancada hem kelime hem de isim grubuna girer ancak ism-i fâ'il Arapçada isim grubunda ele alınır.

Son olarak Yunancadaki vurgunun Arapçada karşılığı yoktur. Çünkü ismin veya fiilin sonunda bulunan vurgu kavramı Sibeveyhî'de olmayan bir kavramdır. Aynı şekilde, Aristo'da anlamlı lafızlardan oluşan söz kısmı da Arapçada karşılığı olmayan

bir kısımdır. Çünkü Sibeveyhî, dil tasnifini yaparken sözü müstakil bir grup olarak ele almamıştır.

Dilbilim açısından ise Arap gramer sistemindeki taksimin, Yunan gramer sistemindeki taksimden alınmış olmasının mümkün olmadığı görülmektedir. Çünkü her iki sistemdeki kısımların sayısı ve içerikleri birbirilerinden tamamen farklıdır.

Dilsel açıdan da ilk Arap gramercilerinin i‘rab, sarf, tasrif ve hareke gibi dört kavramı Yunan gramerinden almalarının mümkün olup olmadığını sormamız gerekmektedir.

Yunan etkisi savunucuları, i‘rab kelimesinin Yunanadaki hellenismos kelimesinden alındığını iddia ederler. Yunanca asıllı olan hellenismos kelimesinin anlamı nedir? Yunanca bu kelime isim fiil olup, “bir şeyi Helenli yaptı/ Yunanlaştırdı.”Aristo, Retorik adlı kitabında, “kelamın aslı, konuşmada Helen’i yüzüdür” Yani, şu beş şeye riayet etmekle elde edilen doğru şekildir.

- 1-Atıf harfleri yani bağlaçların kullanılması.
- 2-Özel kelimelerin kullanılması.
- 3-Karışıklığa sebep olan kelimelerin kullanılmaması.
- 4-İsimlerdeki cinslerin birbirlerinden ayırt edilmesi.
- 5-İsimlerdeki sayıların birbirlerinden ayırt edilmesi.

Stoacı filozoflar, Helenleştirmeyi, sıradan bir dille olmayan sanatsal ve doğru konuşma olarak görürler.

Hellenismos kelimesini tamamıyla, kelama has genel bir kelime olarak görüyoruz. Zira bu kelime gramer terimi değil hitabet terimidir.

Arap dil kökeninde ise i‘rab’ın üç anlamı vardır: Bunlardan biri gönüllerdekini açığa çıkarmak; ikincisi kelimedeki bozukluğu gidermek ve üçüncüsü ise kelimenin sonunun değişmesidir.

İbn Cinnî el-*Hasâis adlı eserinde* “i‘rab kelimesi Arapların midesi bozuldu sözünden geldiğini söyler. Sanki o mide, i‘rabın bir şekilden başka bir şekle dönüşmesi gibi bir durumdan başka bir duruma dönüştüğünü ifade etmektedir. İbn Enbarî ise *Esrâru’l-‘Arabiyye*’de “Arapçada gramerin i‘rab olarak isimlendirilmesinin nedeni

onun kelime sonunda ortaya çıkan bir değişim olmaktan geldiğini söyler ve devenin midesi bozuldu örneğini verir.

Sibeveyhî, i‘rab kelimesini, mu‘rab ismin ve ism-i faile benzeyen fiillerin sonlarındaki değişiklikler için kullanır. Sibeveyhi‘ye göre i‘rab, kelimelerin sonundaki değişmezliğin zıddıdır.

İ ‘rabın konuşmadaki bazı kelimelere özgü olduğunu görmekteyiz. Bu kelime Arap nahvine dair bir terim olup hitabete dair bir terim değildir.

Yunan gramerinin Arap gramerine etkisini savunanlar, Arap gramerinde kullanılan sarf kelimesinin Yunanca klisis; tasrif kelimesinin ise ptosis kelimelerinden alındığını iddia ederler. Onları bu iddiaya iten sebep nedir? Sebep Yunan eleştirmenler, tıpkı fiilin temel durumunu- ki o da şimdiki zaman (enestos) durumudur- esas alarak başka bir duruma dönüşme eğiliminde bulunduğu gibi ismin de temel durumu olan isimlendirmeyi onomasticos durumunu göz önüne alarak onun başka bir duruma dönüşme (klisis) eğiliminde olduğunu söylerler. Yunan eleştirmenler bu değişen durumların her birini olgu (ptosis) olarak isimlendirmişlerdir.

Aristo Patika adlı kitabında “vuk’a, isim ya da fiil için olup الی , ل vb. harflere veya tekil-çoğul ya da soru sorma ve emir gibi konuşanın sözüne işaret ettiğini söyler. Hitabet-Retorik kitabında ise “Nasıl ki fiilde meydana gelen değişim, fiilin vuk’a’ları ise değişime uygun olan isimde meydana gelen değişiklik de o ismin vuk’a’larıdır/olgulardır.” der. Ancak Sibeveyhî’nin kitabındaki sarf kelimesinin anlamı, tenvinin sadece ismin sonuna eklenmesine işaretir. Çünkü bu harf (sarf tenvini), ismin i‘rapta kök saldığının belirtisidir. Tasrif kelimesinin anlamına gelince; Sibeveyhî bu kelimeyi, kelimenin sonlarındaki değişiklikler için değil kelimenin içindeki değişiklikler için kullanmaktadır.

Vuk’a ve meyl kavramlarına baktığımız zaman, tıpkı temekkûn kavramının Yunan gramer sisteminde olmadığı gibi, bu iki kavramın da Arap gramer sisteminde olmadıklarını görmekteyiz.

Arap gramerinde Yunancanın etkisi olduğunu savunanlar, vuk’a’nın Yunan eleştirmenlerce kelime sonunda meydana gelen değişiklik olarak tanımlandığını gerekçe göstererek, Arap gramer sisteminde kullanılan “hareke” kavramının Yunanca

kinesis kelimesinden tercüme edilerek alındığını iddia etmişlerdir. Bu sınırlandırmadan, harekenin Arap eleştirmenlerinde temel seslere işaret ettiğini, bu seslerin de kelime sonundaki değişim olan vuk'a'ya işaret ettiğini buradan bu kelimenin genel bir özellikle sese işaret etmede kullanıldığı görüşünü elde ederler.

Arap ses sistemindeki harekeleme kavramı, kesinlikle Yunan ses sistemindeki seslendirme kavramı ile aynı değildir. Aristo, harfleri sessiz, yarı sesli ve sesli olarak sınıflandırırken; Sibeveyhî, harfleri sakin ve harekeli olarak sınıflandırmaktadır.

Yine görüyoruz ki, Sibeveyhi'ye göre ses çıkarma esnasında hareke kelimesi dudak hareketlerinden damme, fetha, kesre'ye veya dil hareketleri olan ref, nasb, cer'e(haft) işaret eder. Bu hareke, kelimenin başında veya ortasında isterse de sonunda olsun fark etmez. Çünkü Sibeveyhî'nin sisteminde hareke, genel bir kelimedir. Sadece mu'rab/hareke alabilen ismin sonuna işaret etmekle kalmaz, sonu değişken olmayan mebni ismin sonuna da işaret eder. Bu kelime, cezm edilmiş muzari fiil gibi harekesiz mu'rab bir kelime de olabilir.

Dil açısından bakıldığında, bu dört terimin Yunancadan Arapçaya geçtiğini düşünmek mümkün görünmemektedir. Çünkü işaret edilen her iki sistemdeki kavramlar, birbirilerinden tamamen uzak kavramlardır.

Tarihsel açıdan, ilk dönem Arap gramercilerinin Yunan gramerini ve Yunan mantığını bilip ondan etkilenmelerinin mümkün olup olmadığını da sorgulamamız gerekmektedir.

İlk dönem Arap gramercilerinin, Yunancayı bilmediklerinden ve ellerinde de Arapçaya tercüme edilmiş bir Yunan gramer kitabının olmayışından, Yunan gramerini doğrudan bilebilmeleri mümkün değildir. O halde Yunan gramerini ancak Süryani grameri yoluyla tanıyabilmişlerdir. Bu durum da bizim, bir yanda Süryani gramerinin Yunan grameri ile öbür yandan Süryani grameri ile Arap grameri arasında var olan ilişkileri araştırmamız gerek.

Süryani gramer sistemi, İliya b. Şînayâ'nın söylediğine göre kelimada Aristo mantığının öne çıkardığı beş sözcük üzerine yoğunlaşmıştır. Bunlar: soru, emir, dua, taaccüp (şaşıрма) ve seslenme.

S zli de bu sözcüklere karşılık, yazımda kullanılan işaretler sistemini Süryani gramerciler icat etmişlerdir. Daha sonra bu gramer, S ryaniceye tercüme edilmiş Yunanca bir kitaptan alınan sessel ve çekimsel kurallar üzerinde yoğunlaşmıştır.

Süryani gramerinde önde gelen üç şahsiyet vardır. Bunlar: VII. yüzyılda, ilk Süryani gramer kitabının musannifi Piskopos Yakup er-Ruh v ; IX.Yüzyılda, meşhur mütercim, aynı zamanda gramer alanındaki *Kit bu'n-Nukat* adlı eserin müellifi Huneyn b. İşhak; XI. yüzyılda, gramer alanında k  k bir kitabın musannifi olan Nusaybin Başpiskoposu İliya b. ş nay 'dır.

Süryani gramer eğitimi, K fe'ye yakın olan Abad'ın başkenti olan Hire'de bulunan çok sayıdaki okullarda ve Med in şehrine yakın, meşhur *Dirukan * gibi eğitim merkezlerinde ve Süryani kilise ve medreselerinde yaygındı. Ne var ki, ne Süryani kaynaklarında ne de Arap kaynakların hiç birinde, ilk Arap gramercilerin Süryani gramercilerle g r şt klerine veya S ryaniceyi öğrendiklerine dair herhangi bir kanıt rastlayamıyoruz.

Bütün bunlara ek olarak, Süryani gramercilerin bizzat kendileri Arap gramerinin hem Süryani gramerinden hem de Yunan gramerinden tamamen farklı olduğunu ifade etmektedirler. Huneyn b. İşhak, Arap gramerine dair Yunan metodolojisi ile bir kitap yazmış ve eserine *Kit bu ahk mi'l-i'rabi 'ala mezhebi'l-Yun niyy n* ismini vermiştir. Harezm  de *Mef tihu'l-'ul m* adlı eserinde bu eserin k  k bir bölümünden bahsetmektedir. Huneyn, Arap gramerine dair başka bir kitap daha tasnif etmiş ve İliya b. ş nay 'nın aktardığına göre bu eserinde Huneyn, Süryanilerde var olanın aksine Arapların kendisiyle kapalı anlamları açığa çıkardıkları bir gramer sistemlerinin olmadığını iddia etmiştir. Onun bu sözden, Arap gramerinin ihtiya a cevap vermediği ve yetersiz olduğu sonucu çıkarılmaktadır. Bütün bunlar Arap gramerinin Süryani ve Yunan gramerinden farklı olduğuna işarettir.

İliya b. ş nay  ise, vezir Hüseyin b. Ali el-Mağribi ile Arap grameri ile Süryani gramerini karşılaştırdıkları ve iki sistemin farklılıklarını ortaya koydukları bir tartışma meclisi düzenlemiştir. Aşağıdaki diyalog da buna işaret etmektedir:

Vezir: Siz Arapların yaptığı gibi faili merfu, mef'ul'  da mansub mu yapıyorsunuz? Dedi.

Dedim ki: Hayır.

Vezir: Peki faili mef'ul'dan nasıl ayırt ediyorsunuz? Dedi.

Dedim ki: Süryaniler, mef 'ul  failden ayırmak için, mefula lam harfini eklerken; Araplar ise faili mefuldan ayırmak için, faili merfu', mef 'ul' de mans b yaparlar. Süryanilerin, faili mef'ul'dan ayırt etme konusunda Arapların argümanları olan ref ve nasba muhtaç olmayacakları derecede açık bir sistemleri vardı.

Bütün bunlar, Yunan gramer sisteminin, Süryani grameri vasıtasıyla Arap gramer sistemine etki edemeyeceğine işaret etmektedir. Aksine on birinci yüzyılda Ba piskopos  liya'nın Arap gramer sistemini de d hil ettiği, Süryani gramerine dair bir kitap tasnif ettiğini görmekteyiz. Asine Arap grameri, Süryani gramerini etkilemiŐtir.

Yunan mantığına gelince, hicri II. miladi VIII. yüzyılda ilk dönem Arap gramercilerin, Yunan mantığını bilebilmeleri mümkün olmamıŐtır.  nk  bu tarihte Aristo'nun eserleri henüz Arapçaya tercüme edilmemiŐtir. Bizler, Aristo'nun Şiir kitabının ancak hicri dördüncü, miladi onuncu yüzyılda Meta b. Yunus tarafından tercüme edildiğini bildiğimiz gibi, ibarelere dair eseri ile kategorilere dair eserinin hicri III. miladi IX. yüzyılda Huneyn b.  shak tarafından Arapçaya tercüme edildiğini bilmekteyiz.

Bu tercümeleri detaylı incelediğimizde, Süryani mütercimlerin Yunan gramerinin terimlerini tercüme ederken, Arap gramer terimlerini kullanmadıklarını, ancak yeni Arapça terimler t rettiklerini görmekteyiz.

S ryan  mütercimler, stoiceion lafzını harfle değil estaks olarak; syndesmos lafzını harf olarak değil ribât olarak; rhema lafzını fiil değil kelime olarak; klisis lafzını i'rab değil meyl olarak; phone lafzını hereke değil seslendirilen olarak tercüme etmektedirler.

Hicri IV. miladi X. yüzyılda, Arap felsefecilerin Yunan mantık kitaplarını Arapça açıklamak için yeni terimler t rettiklerini görmekteyiz. Büyük mantık i filozof Eb  Nâsr el-Fârâbî, *el-Elf zu'l-must'amile fi'l-mantik* adlı eserinde hurufu'l-meani konusunda Őunları söylemektedir:

Bu harflerin birçok çeşidi var. Ancak Arap nahiv (gramer) âlimlerinin, harfin her grubuna ait özel bir isim verme gelenekleri bize kadar gelmedi. O halde bu grupların isimlerini belirlemede nahiv âlimlerinin Yunan dilcilerden aldıkları isimleri kullanmamız gerekir. Çünkü onlar her gruba özel isim vermişlerdir. Fârâbî, hurufu 'l-meani'deki harf gruplarına işaret etmek için beş terim türetmiştir. Bunlar: havalif, vasilat, vasitat, havaşi ve ravabit'tir.

Aynı dönemde filozof Ebû Hayyan et-Tevhîdî, eseri *el-İmt'a ve 'l-mu'anese*'de mantıkçı Metta b. Yunus ile gramerci Ebû Said es-Sirâfî arasında geçen bir münazarayı aktarmaktadır. Metta'nın, nahvin mantıkla bir alakasının olmadığı görüşünü taşıdığı görülmektedir. Aşağıdaki diyalog bu iki âlim arasında geçen münazaradan bir alıntıdır:

Ebu Said dedi ki, *ben sana Arapçada çok kullanılan bir harf olan و (vav) harfinin ahkâmı, konumu ve tek yönlü ya da çok yönlü olması hakkında sormak istiyorum.*

Metta şaşırıldı ve: *"Bu nahiv/gramerdir. Ben nahivle ilgilenmiyorum. Mantıkçının nahve ihtiyacı yoktur ama nahivcinin (gramerci) mantığa fazlasıyla ihtiyacı vardır. Çünkü mantık manaları araştırırken; nahiv lafızları araştırmaktadır."* dedi.

Bütün bunlar, Süryani mantıkçılar ve Arap felsefecilerin, Arap nahvinin (gramerin) mantıkla kesinlikle ilişkisinin olmadığını düşündüklerine işaret etmektedir.

Tarihi açıdan ilk dönem Arap nahivcilerin, Yunan gramercilerini ve Yunan mantıkçılarını tanımış olmaları ve sistemlerinde onlardan etkilenmiş olmaları mümkün gözükmemektedir.

Son olarak yöntemsel açıdan eski Arap gramercilerinin, Yunan gramer terimlerinden bir kısmının almalarının zorunlu olup olmadığını sorgulamamız gerekmektedir.

Sibeveyhî'nin kitabına detaylı bir şekilde baktığımız zaman, dilinin çok zengin olduğunu görürüz. Çünkü o, kendi nahiv (gramer) sistemini sunmak için bol miktarda terim kullanmıştır. Ancak bizler, kullanılan bu terimlerin tam sayısını bilemiyoruz. Bu kavramların sayısını belirlemeye çalıştım ve Kur'an-ı Kerim ve şiir şevahitleri dışında özel dilinde kullandığı terim sayısının 1820 olduğunu buldum.

Peki, bu verilerden elde ettiğimiz bilgiler ne anlama geliyor?

Sayıları 220 olan terimsel anlamı dışında genel anlamıyla kullanılan terimleri göz ardı ettiğimiz zaman kitaptaki terim çeşidi sayısının beş olduğunu söyleyebiliriz:

Birincisi, genel nahiv kavramlarıyla alakalı olan terimler. Yani lafızların çeşidi ve durumları, kelamın kısımlarıyla alakalı olanlar.

İkincisi, cümle ter kibine has olan terimler. Yani kelamdaki lafzın konumu ve amel etme açısından gelişi.

Üçüncüsü, sarf ilmi ile alakalı olan terimler. Yani dildeki lafızların değiştirilmesi ve iştikak yoluyla farklı kalıplara sokulması.

Dördüncüsü, sese has olan terimler. Yani seslerin çıkartılması ve sözcüklerin mecrası ile ilgili olanlar.

Beşincisi, yöntemle alakalı terimler. Yani Sibeveyh'in, nahiv durumlarını açıklamak ve bu durumları açıklamasında kullandığı araçlarla ilgili kavramlar.

Bu terimlerin sayısal dağılımına gelince, en fazla olan yöntemle alakalı olan terimlerin sayısı -ki bunların sayıları 650'dir- bunu 390 sayıyla nahiv kavramlarına has olan terimler takip etmektedir. Sonra 320 sayıyla eşit sesle alakalı ve sarfla alakalı olan terimler; son olarak da, 250 sayıyla cümle ter kibiyile alakalı olan terimlerin olduğu görülmektedir.

Nahiv terimlerinin büyük bir oranının, Arap nahivciler tarafından kullanıldığı açıktır. İlk Arap nahivcilerin, gerek Yunanca gerekse de Süryanice gibi yabancı bir dilden terim alma ihtiyacı duymuş olmaları mümkün değildir. Müsteşriklerin, Arap nahivcilerin Yunancadan aldıklarını iddia ettikleri on terim ne ifade eder? Arapların dillerinde kullandıkları yüzlerce terime oranla bu az sayıdaki terimlerin ne önemi var?

Müsteşriklerin, Arap gramer sisteminin Yunan gramer sistemine benzediği iddialarını birkaç Yunanca terimiyle temellendirirken, yanlışa düştüklerini zannediyorum. Çünkü her terim, sistemin dışında, manası olmayan ve karmaşık sistemin bir parçasıdır.

Böylece yöntemsel, tarihsel, dilsel, dilbilimsel bütün açılardan, eski Arap gramerinin terimlerini Yunan gramerinden almış olmasının imk nsızlığını ortaya

koymaya çalıştık. Ancak, bize düşen Sibeveyhî'nin *el-Kitâb* adlı eserinde kullandığı terimlerin nasıl ortaya çıktığı sorusuna cevap bulmaktır.

el-Kitâb adlı eseri incelediğimizde, Sibeveyhî'nin bu eserinde kullandığı terimler için tanım yapmadığını görmekteyiz. Bu da, bu terimlerin ilk defa Sibeveyhî tarafından kullanılmadığı, eserinde de isimlerini zikrettiği ve kendisinden önce yaşamış olan ilk Arap nahivcileri tarafından zaten kullanıldığı ve Sibeveyhî'yle aynı dönemde yaşayan diğer gramercilerin de bu terimleri anlamada bir açıklamaya ihtiyaç duymadıkları ve herhangi bir zorluk çekmediklerine işaret etmektedir. Niçin?

Çünkü Sibeveyhî'nin, kıraat, hadis, fıkıh ve nahiv gibi temel İslami ilimlerin ortak terimlerini kullanmış olması muhtemeldir. Bu terimler hicri ikinci, miladi sekizinci yüzyılda Irak'ın iki Müslüman şehri olan Kûfe ve Basra kentlerinde aynı zamanda ortaya çıkmıştı. Bütün kurrâlar, muhaddisler, fakihler ve gramerciler aynı yöntemi aynı kavramları ve aynı terimleri kullanıyorlardı. Çünkü amaçladıkları hedef aynıydı ve bu da indirilmiş kitabın ve nebevi hadisin dili olan Arapçayı korumaktı.

Nahiv ilminin, ortaya çıkışından itibaren hadis ve fıkıh ilimleriyle iç içe olduğunu söylememiz mümkündür. Çünkü nahiv biyografi eserleri, Ebu'l Esved ed-Düelî'den sonra Arapçanın kurallarını ilk ortaya koyan kişi olan Nâsr b. Âsım el-Leysî'nin Arapçayı iyi bilen, fakih ve hadis âlimi olduğunu bildirmektedir. Aynı kitaplar, mushafı ilk noktalayan Yahya b. Mu'mer'in de Arap dilini iyi bilen fakih ve hadis âlimi olduğunu rivayet etmektedir.

İslam âlimleri genellikle, islâmî ilimlerin birinde uzmanlaşmadan önce tüm ilimleri almaktaydılar. Örneğin meşhur nahivci ve Sibeveyhî'nin hocalarından biri olan Halil b. Ahmed'in, nahve yönelmeden önce, Basra fakih ve muhaddislerinden biri olan Eyyub es-Suhtayânî'den hadis ve fıkıh ilimlerini aldığını bilmekteyiz.

Aynı şekilde, Sibeveyhî'nin hadis yazmak amacıyla Basra şehrine geldiği ve Hamad b. Seleme'nin ilim halkasına devam ettiğini de bilmekteyiz. Hamad, Sibeveyhî'ye hadis yazdırırken Sibeveyhî'nin başından şöyle bir olayın geçtiği rivayet edilir: Peygamber'in "Ebû Derda dışında kendisinden bir şey istediğimde alamadığım kişi benim ashabım değildir." ليس من أصحابي إلا من لو شئت لأخذت عليه ليس أبا الدرداء hadisindeki ifadeyi Sibeveyhî, ليس أبا الدرداء kısmını ليس nin ismi olduğu zannıyla ليس

أبو الدرداء şeklinde olması gerektiğini söylemiş; bunun üzerine Hamad da “Ey Sibeveyhî, sen hata ettin, buradaki ليس kelimesi istisna içindir, bu senin bildiğin gibi değildir” demiştir. Bunu üzerine Sibeveyhî, “Ben de yanlışımı bulamayacağın bir ilmin peşinden gideceğim” demiş ve Halil b. Ahmed’in halkasına devam edip nahiv alanında ustalaşmıştır

Aynı şekilde Hamad b. Seleme’den “kim benim hadislerimde hata yaparsa yalan söylemiş olur” sözü rivayet edilir. Bu rivayet bizlere, hadis ilmi ile nahiv ilmi arasında güçlü bir bağ olduğunu kanıtlamaktadır.

Eski âlimler, bütün ilimlerin muhtaç oldukları, diğer ilimler için temel saydıkları ve bir âlimin onsuz olamayacağı nahiv ilmini, İslami ilimlerin ilki ve en eskisi olduğunu kabul eder ve onu diğer ilimlere tercih ederlerdi.

Eyyub es-Suhtayânî’den nahiv öğrenin. Nahiv öğrenmek düşük olana güzellik, onu terk etmek ise yüksekte olana kusurdur” dediği rivayet edilmiştir. Hamad b. Seleme’den de, “Nahiv bilgisi olmadan hadis ilmine talib olanların durumu, sırtında boş yem çuvalı taşıyan merkep gibidir.” dediği rivayet edilmiştir.

Sonuç olarak ben, İslâmi ilimler içerisinde Araplara en fazla mal olmuş ve yabancıların etkisinden en fazla uzak kalmış olan ilmin, nahiv ilmi, olduğuna inanmaktayım. Bunu da Arap nahiv kitaplarının en eskisi olmakla meşhur olan Sibeveyhî’nin kitabı ışığında açıklamaya çalıştım.